

**KONSEP ESTETIKA BERSEPADU: SATU KAEDAH
BAHARU KAEDAH KRITIK ESTETIK DALAM
KESUSASTERAAN MELAYU**

***ESTETIKA BERSEPADU CONCEPT: A NEW METHOD
OF AESTHETIC CRITICISM IN THE MALAY
LITERATURE***

Abdul Halim Ali

*Fakulti Bahasa dan Komunikasi
Universiti Pendidikan Sultan Idris*

ABSTRAK

Makalah ini bertujuan membincangkan sebuah konsep *Estetika Bersepadu* sebagai satu kaedah kritik estetik baharu dalam teks kesusasteraan Melayu. Kaedah kritik estetik terdahulu khususnya dari Barat yang lebih mementingkan aspek rasa dan pengalaman sebagai lapangan estetik kurang sesuai untuk memaknakan erti keindahan dalam karya kesusasteraan Melayu yang berteraskan agama. Malah terdapat sarjana sastera Melayu yang turut menggagaskan idea kritik estetik yang terkeluar daripada kerangka agama. Walhal, padangan sarjana Muslim seperti al-Faruqi, Yusuf al-Qardawi dan al-Ghazali menunjukkan bahawa keindahan dalam karya kesusasteraan berkait rapat dengan agama. Padangan baharu yang dikemukakan ini adalah suatu respons terhadap kelemahan kaedah kritik sebelumnya dengan gagasan *Estetik Bersepadu* yang merujuk pada kesempurnaan ciptaan Nabi Adam a.s. sebagai asas memahami erti keindahan. *Estetika Bersepadu* mengemukakan dua idea teras iaitu (1) kesepaduan unsur dalaman (idea/pemikiran/perutusan) dengan unsur luaran (bahasa/bentuk/teknik/plot). Kesepaduan ini menzahirkan *stail*. Kedua (2) perkaitan *stail* (kesepaduan unsur dalaman) dengan kebenaran (agama dan realiti).

Kata Kunci: Estetik, keindahan, Estetika Bersepadu, kesepaduan, perkaitan, stail

ABSTRACT

This article aims to discuss the concept of Estetika Bersepadu as a new method of aesthetic criticism in the Malay literature text. Previous methods of aesthetic criticism, especially from the West emphasizes on the taste and experience as a field appropriate to explain the meaning of aesthetic. In fact, there are also scholars of Malay literary criticism who proposed the aesthetic theory but that is beyond the framework of religion. In addition,

some views among the Muslim scholars such as al-Faruqi, Yusuf al-Qardawi and al-Ghazali shows that beauty is in the text related to religion. Estetika Bersepadu, a new framework of aesthetic criticism is sponse to the disadvantages of the previous criticism theories. Estetika Bersepadu refers to the creation of prophet's Adam as a basis to understand the process and the meaning of beauty. Estetika Bersepadu submit two core ideas (1) the integration of internal elements (ideas/thoughts/ messages) with external elements (language/form/technique/plot). Second (2) the relationship between styles (integration of internal elements) with the truth (religion and reality).

Keywords: *Aesthetic, beautiful, Estetika Bersepadu, integration, relationship, style*

PENGENALAN

Estetika merupakan sebahagian daripada inti pemikiran pengarang Melayu sejak sekian lama. Citra estetika ini telah dibuktikan wujud secara meluas dalam karya-karya kesusasteraan Melayu tradisional oleh ramai sarjana. Para pengkaji seperti Syed Muhammad Naquib al-Attas, V.I. Braginsky, Muhammad Haji Salleh merupakan antara sarjana yang gigih menganalisis pelbagai genre kesusasteraan era tradisional, dan mereka telah menemukan beberapa konsep yang menteorikan makna estetika atau keindahan dalam kesusasteraan Melayu tradisional. Keindahan ini, walaupun tidak diperikan dalam sebuah risalah yang canggih, masih tetap wujud dalam contoh-contoh mentah atau halus dalam seluruh karya berbahasa Melayu (Muhammad Haji Salleh, 2000:234). Konsep keindahan yang ditemui oleh Braginsky termuat dalam bukunya yang berjudul *Erti Keindahan dan Keindahan Erti dalam Kesusasteraan Melayu Klasik* (1994), manakala Muhammad Haji Salleh merakamkan hasil kajiannya dalam bukunya yang berjudul *Puitika Sastera Melayu* (2000). Daripada dua hasil kajian inilah, konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu tradisional ditemui dan diteorikan oleh mereka.

Dalam tradisi sastera Melayu, makna kesusasteraan itu sendiri mencerminkan sifat indah yang ada pada karyanya. Awalan *su* yang terangkum dalam perkataan kesusasteraan itu bererti baik dan indah, sehingga dapat dibandingkan dengan *belles letter* (A.Teeuw, 1995:3). Kata *sastera* yang berasal daripada kata Sanskrit bermaksud *sarana* atau alat yang membawa pengajaran, sedangkan awalan *su* membawa makna indah, maka kata *susastera* dengan sendiri mendokong suatu makna yang membawa pengajaran dengan cara yang indah.

Daripada makna kata *susastera* itu dapat dibayangkan citra bangsa Melayu tradisional yang menyukai keindahan dalam seni sastera. Keindahan merupakan unsur terpenting sesebuah karya kesusasteraan, malah menjadi pengukurnya (Muhammad Haji Salleh, 2000:235). Kenyataan Muhammad diperkukuhkan lagi oleh Braginsky (1994:46), yang menyebutkan, salah satu keunggulan karya sastera yang dianggap terpenting ialah keindahan, yang tercermin baik dalam sistem imej mahupun dalam susunan kata. Dalam tradisi kesusasteraan Melayu tradisional, daerah keindahan sangatlah luas, ia tidak terbatas hanya kepada kecantikan bunyi

bahasa, tetapi juga meluas kepada susunan watak dan ceritanya (Muhammad Haji Salleh, 2000:237).

Sebaliknya, Braginsky berpendapat, segala keindahan dalam kesusasteraan Melayu sama seperti mana kesusasteraan Islam yang berpunca daripada kudrat Allah (Braginsky, 1994:46). Menurut Braginsky lagi, disebabkan Kudrat-Nya, keindahan-Nya yang mutlak tampil dalam keindahan pelbagai benda, termasuklah keindahan dalam karya kesusasteraan. Dalam tradisi kesusasteraan Melayu tradisional, aspek keindahan hadir dan membawa makna didaktik, pengajaran daripada ciptaan yang bersifat keagamaan dan sekular (Braginsky, 1994:47).

KAJIAN ESTETIK DAN PERBAHASANNYA

Sebagai asas yang mengungguli karya sastera, keindahan sebenarnya memiliki daya tarikan yang mendorong pembaca suka kepadanya. Keindahan ini menurut Muhammad Haji Salleh bersifat positif dan baik untuk pengarang dan khalayak, dan membantu manusia lebih nyaman dan lebih manusiawi (Muhammad Haji Salleh, 2000:2345). Khalayak pembaca yang berhadapan dengan karya merupakan manusia yang menggemari keindahan. Keindahan menarik minat dan keinginan pembaca kepada sesebuah karya. Naluri ini menurut Mohd Affandi Hassan (1992:30), merupakan sifat semula jadi manusia sesuai dengan bentuk kejadiannya yang sempurna dan terbaik susunannya. Keindahan dalam apa bentuk dan sifat dicintai oleh manusia tidak sekadar untuk memenuhi keinginannya yang menginginkan sesuatu yang indah, tetapi keindahan itu sebenarnya menjadi pendorong yang memandu gerak geri dan ilham manusia untuk bertingkah laku dengan tingkah laku yang baik-baik dan mulia.

Hasil kajian yang dilakukan oleh Muhammad Naqiub al-Attas (1971), Braginsky (1979, 1993, 1994, 2000) dan Muhammad Haji Salleh (1989, 2000) membuktikan bahawa keindahan merupakan aspek yang paling penting mengungguli karya kesusasteraan Melayu tradisional. Keunggulan nilai keindahan ini berakar pada keindahan hakiki yang terjelma menerusi nilai keagamaan yang diperikan dengan gaya bahasa, teknik dan deskripsi dalam ciptaan sesebuah karya kesusasteraan. Selain Muhammad Naguib, Braginsky dan Muhammad Haji Salleh, terdapat juga kajian-kajian yang dilakukan oleh sarjana lain seperti Mohd Affandi Hassan, Mohd Kamal Hassan, A.Wahab Ali, Hamidah Abdul Hamid, Shafie Abu Bakar, Sohaimi Abdul Aziz, Mohd Kamal Abdullah (kemudiannya disebut Kemala), S.Othman Kelantan dan Lutfi Abbas.

PERSOALAN

Setelah memahami duduk letaknya keindahan dalam kesusasteraan Melayu tradisional sebagaimana yang dibincangkan beberapa orang tokoh, timbul persoalan yang berkait dengan singnifikasi kesesuaian makna keindahan itu diintepertasi berasaskan perspektif Barat? Sejauh manakah relevannya kaedah kritik estetik yang berasaskan teori Barat diaplikasikan untuk memahami dan

mengkonsepsikan makna keindahan dalam kesusasteraan Melayu? Sedangkan dalam masa yang sama ramai sarjana Melayu meragui dan menolak keupayaan teori Barat sebagai metod yang sesuai untuk mengkonsepsikan dan menjelaskan sesuatu makna dalam karya kesusasteraan yang diakui berteraskan jati diri Melayu dan Islam.

Mohd Affandi Hassan merupakan sarjana Melayu yang paling lantang menyuarakan kritiknya terhadap wacana keindahan sastera Melayu yang disandarkan kepada kerangka estetika Barat. Mohd Affandi mempersoalkan pandangan beberapa sarjana Barat seperti Arsitotle, John Dewey dan Mathew Arnold. John Dewey yang beranggapan, bahawa pengalaman estetik manusia harus menjadi model kepada semua pengalaman manusia, manakala Mathew Arnold menganggap puisi lebih utama daripada agama dan falsafah (Mohd Affandi Hassan, 1992:30). Konsep puisi dan estetika seperti ini menurut Mohd Affandi Hassan memberi kedudukan yang terlalu tinggi kepada hawa nafsu, mementingkan salutan emosi luaran yang mabuk dan asas penilaiannya yang subjektif dengan mengutamakan aspek bentuk luaran dan kata-kata yang tidak diberi fungsi ilmiah (Mohd Affandi Hassan, 1992:24).

Kritikan Mohd Affandi ini sangat penting diberi perhatian kerana pemahaman terhadap konsep keindahan dalam karya kesusasteraan Melayu moden sebelum ini diasaskan kepada konsep estetik Barat. Selain itu, kritikan Mohd Affandi ini juga memberi makna, bahawa konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu tidak sesuai dan tidak wajar ditafsir berlandaskan kerangka pemikiran sarjana Barat.

Perbincangan dan kajian yang dilakukan tentang keindahan dalam kesusasteraan Melayu moden lebih cenderung menggunakan istilah estetika, bukannya istilah keindahan sebagaimana yang digunakan oleh pengkaji terdahulu yang mengkaji karya-karya kesusasteraan Melayu tradisional. Kajian oleh Sohaimi Abdul Aziz (1992) misalnya, menggunakan konsep estetika Barat yang memberi fokus hanya kepada aspek pengalaman estetik yang menggabungkan rasa` (dipinjamkan dari teori esterik *Rasa Dhivani*) dengan teori estetik *Fenomenologi* Roman Ingarden (Barat). Hasil kajiannya menemukan sejumlah rasa dalam karya-karya A.Samad Said. Konsep *rasa* yang dijadikan landas kajian ini mengutip satu persatu idea daripada penteoris estetik *Divani* India dan *Fenomenologi* Barat yang jelas bertolak daripada pemikiran penteoris bukan Islam.

Pengalaman estetik yang diketengahkan oleh Sohaimi Abdul Aziz dalam teori *Rasa-Fenomenologi* tidak dijelaskan secara tuntas, bagaimanakah rasa itu berkait secara langsung dengan nilai-nilai agamawi, jauh sekali dari usaha untuk membuktikan, bahawa proses fenomenologi yang menjadi lorong kemasukan fenomena rasa ke dalam pengalaman pembaca sewaktu menghayati sesebuah teks merupakan suatu proses rohaniah yang bersandar pada teras pengajaran Islam. Rasa dan fenomenologi yang menjadi piawai ukuran tidak mengambil apa-apa nas yang boleh memancarkan roh keislaman dengan naluri keimanan dan ketauhidan. Akhirnya, jadilah rasa-rasa yang ditemui dalam teks itu sebagai rasa-rasa yang terpisah dari roh Islam.

Kesusasteraan Melayu yang diakui ramai sarjana sebagai berkembang pada paksi Islam sejajar dengan kepercayaan dan anutan agama sasterawannya. Latar pemikiran dan inti kesusasteraan tidak lari daripada akar budaya dan sistem kepercayaan sasterawan itu sendiri. Kerana itu, untuk menjejak makna keindahan dalam kesusasteraan Melayu, maka pengkaji tidak boleh hanya melihat pada sifat luaran teks yang ditulis dengan estetik bahasa semata-mata, malah sebaliknya mestilah melihat dengan teliti pada agama yang menjadi latar kepercayaan dan esensi diri sasterawan Melayu muslim itu. Menurut Ali Abd al-Khalid (dlm. S.H.Nasr,1989), daya kreatif bagi seseorang seniman itu didorong atau desakan yang diberikan oleh Tuhan atau sebagai *isti`dad* yang perlu digunakan sebagai bantuan untuk memeriahkan kebesaran Allah S.W.T. dan bagi manusia menapak di atas Jalan Yang Lurus menuju-Nya.

Mohd Affandi Hassan (1992) menyebutkan, konsep keindahan (estetika) yang harusnya difahami dalam kesusasteraan Melayu ialah estetika yang membawa kebenaran dan membawa manusia kepada hidup yang beradab. Meskipun Mohd Affandi menggunakan istilah estetika, kefahaman beliau jelas merujuk kepada kekaburan dan kepincangan konsep estetik Barat dalam memahami erti keindahan yang sebenar. Beliau turut menegaskan, konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu berkait dengan keindahan hakiki, yakni, keindahan Allah S.W.T Abdul Hadi W.M. (2000) turut menegaskan perkara yang sama, katanya;

Di dalam tradisi estetika Islam, Yang Satu dinamakan Yang hakiki. Dialah asal segala bentuk, segala rupa dan segala makna. Yang hakiki adalah Yang Maha Indah dan keindahan itu sendiri.

Wajar dipersoalkan, sejauh manakah kesesuaian kaedah kritik digunakan dalam mengintepertasi makna estetik untuk menjelaskan konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu? Sedangkan, dalam waktu yang sama teori-teori ini sendiri tidak memberi tempat kepada Islam dalam kerangka idea mereka. Mengamati pandangan, Mohd Kamal Hassan (1981), Hashim Awang (1997), Shafie Abu Bakar (1997), Mana Sikana (1998), Mohd Affandi Hassan (1992), Ungku Maimunah (1999), Abdul Hadi W.M. (2000) dan beberapa sarjana Melayu lain, menunjukkan keraguan dan penolakan mereka terhadap kebolehpercayaan teori-teori sastera Barat dalam menjustifikasi dan mengkonsepsikan makna keindahan dalam teks kesusasteraan yang berteraskan jati diri bangsa, budaya Melayu dan agama Islam. Pada waktu yang sama, konsep estetik moden Barat yang muncul pada abad ke-18 secara terang-terangan mendokong konsep estetika yang bersifat hedonisme¹ mementingkan hanya aspek sikap dan pengalaman estetik sebagai lapangan utama bidang estetika yang terpisah jauh daripada intelektual.

¹ Lihat pandangan Dadney Townsend dalam bukunya *Aesthetics: Classic Readings from the Western Tradition*, hlm. 86

Beberapa orang sarjana sastera Melayu kemudiannya muncul dengan gagasan teori masing-masing sebagai jalan keluar kepada kelemahan teori sastera Barat. Muhammad Haji Salleh tampil dengan teori *Puitika Sastera Melayu*, Hashim Awang dengan *Pengkaedahan Melayu*, Mana Sikana dengan teori *Teksdealisme*, Shafie Abu Bakar pula dengan teori *Takmilah* dan Mohd Affandi Hassan dengan *Pendidikan Estetika daripada Pendekatan Tauhid* (kemudiannya mengaggaskan teori *Persuratan Baru*).

Daripada beberapa buah teori yang dikemukakan, teori *Takmilah*, *Pengkaedahan Melayu* dan gagasan Mohd Affandi Hassan iaitu *Pendidikan Estetika daripada Pendekatan Tauhid* merupakan sebuah gagasan yang condong kepada kerangka keindahan dengan konsep persuratan yang berasaskan keindahan adab, gaya bahasa dan mesej yang benar di sisi agama. Teori-teori ini menjadi jalan keluar kepada konsep estetik Barat yang bersifat hedonisme. Teori *Takmilah* misalnya mengemukakan idea konsep keindahan dan kesempurnaan manakala teori *Persuratan Baru* mengemukakan idea tentang konsep `keindahan bermakna`. Tokoh-tokoh teori ini mengemukakan suatu jalan keluar kepada konsep estetik Barat dengan keyakinan bahawa keindahan dalam apa juga bentuk dan keadaan, sentiasa berhubungan dengan keindahan hakiki (sebenar), termasuklah keindahan yang wujud dalam teks kesusasteraan.

Daripada pandangan-pandangan ini, sekurang-kurangnya terdapat empat perkara paling asas permasalahan dalam memahami makna dan konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu iaitu;

- a) ketinggian nilai puitika Melayu dan Islam kurang sesuai ditelusuri menggunakan kerangka teori estetik dan teori sastera Barat,
- b) Kerangka teori estetik yang dikemukakan oleh sarjana Melayu juga tidak memberi pertimbangan kepada Islam sebagai asas pentafsiran keindahan,
- c) Makna dan konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu masih dibayangi pemikiran estetik yang tidak `bermakna` di sisi Islam.
- d) Bagaimanakah seharusnya makna dan konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu itu wajar dan sesuai dikaji?

Empat isu yang timbul ini menjelaskan;

- 1) Ketidakyakinan sarjana Melayu terhadap pendekatan kritik berasaskan teori sastera Barat dalam mengkonsepsikan nilai-nilai jati diri bangsa, budaya dan agama Islam
- 2) Keutamaan menyediakan landas kritik yang berteraskan nilai agama sesuai dengan karya kesusasteraan Melayu yang kaya dengan nilai kemelayuan dan keislaman.
- 3) Konsep-konsep umum keindahan tersurat yang bersifat universal dalam pemikiran Barat dapat `diislamkan` menerusi proses penyepaduan dengan nilai Islam menjadi tunggakunya.

Pandangan Baharu

Pemahaman terhadap konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu yang kaya dengan nilai Islam lebih wajar ditanggapi berlandaskan kerangka konseptual yang sesuai dengan roh Islam itu sendiri, yakni yang meletakkan nilai-nilai Islam sebagai tunggak pengertian dan pemaknaan. Di samping itu, dalam masa yang sama menerima beberapa idea daripada teori sastera Barat yang sesuai dengan cara menyesuaikan aspek-aspek yang lazim difahami oleh khalayak Melayu. Agama Islam membuka luas ruang keterbukaannya bagi membolehkan apa sahaja unsur luar memasuki dan bersepadu dengan prinsip-prinsip ajarannya yang berteraskan tauhid (Abdul Hadi W.M., 2000;338). Penting pernyataan Abdul Hadi ini diberi perhatian kerana ia menyarankan keterbukaan

Islam menerima apa juga kaedah, metod atau fahaman daripada Barat yang boleh dimanfaatkan untuk pengembangan ilmu asal sahaja ia tidak terkeluar daripada landasan tauhid Islamiah.

Kemasukan konsep estetik Barat yang disepadukan dengan pokok ajaran Islam merupakan aset ilmu yang mempunyai nilai tambah (*added value*) kepada bidang kajian estetik dalam kesusasteraan Melayu itu sendiri. Asas permasalahan jelas bertolak daripada kelemahan yang ketara dalam kerangka kritik estetik terdahulu yang kurang sesuai untuk dijadikan asas untuk memahami konsep keindahan dalam teks kesusasteraan Melayu yang terasnya adalah Islam dan jati diri Melayu.

Kelemahan Kaedah Terdahulu

Seperti yang diterangkan sebelum ini bahawa kajian-kajian estetik terdahulu sama ada oleh sarjana Barat mahu pun sarjana di Malaysia lebih cenderung menggunakan kaedah analisis yang berasaskan teori Barat. Teori-teori estetik dan teori-teori sastera Barat tidak mengambilkira perkaitan estetik dan fenomena kesusasteraan dengan ajaran agama. Sedangkan, konsep keindahan jelas menunjukkan keindahan adalah sebahagian daripada Islam dan berkait langsung dengan keindahan Penciptanya (Tuhan yang mencipta keindahan itu).

Dalam tradisi sastera Klasik di Barat, pemahaman terhadap keindahan dikaitkan dengan keindahan hakiki. Keindahan hakiki ini merupakan keindahan Tuhan. Plato membahagikan jenis keindahan kepada dua iaitu keindahan benda-benda dan keindahan hakiki. Walau bagaimanapun, dalam era moden di Barat, pemahaman terhadap keindahan telah berubah malah dibataskan kepada aspek-aspek khusus sahaja. Selain itu, istilah keindahan (*beautiful*) tidak lagi digunakan sebaliknya istilah estetik yang diperkenalkan oleh Alexander Baumgarten pada abad ke-18 telah dipopularkan dan berkembang sebagai bidang kajian untuk memahami konsep keindahan. Konsep keindahan yang dikaitkan dengan keindahan hakiki tidak lagi mendapat tempat. Bidang kajian estetik hanya memberi tumpuan kepada deria sebagai piawai untuk menilai keindahan sebagaimana yang dipopularkan oleh para sarjana dan ahli teori estetik Barat moden.

Pengabaian peranan agama dalam memakna konsep keindahan juga berlaku dalam teori-teori keindahan yang dikemukakan oleh sarjana Melayu, sebagaimana yang diujahkan oleh Ahmad Kamal Abdullah terhadap teori *Puitika Sastera Melayu*. Demikian juga dengan idea Sohaimi Abdul Aziz menerusi konseptual *Rasa-Fenomenologi* yang hanya memanfaatkan idea teori *Rasa-Dhivani* dari India dan teori *Fenomenologi* Roman Ingarden dari Barat. Pengabaian aspek agama ini dilihat tidak wajar kerana kesusasteraan Melayu berkembang pesat setelah menerima pengaruh agama Islam.

Kaedah kritik estetik yang digunakan oleh pengkaji terdahulu yang menggunakan prinsip-prinsip teori estetik moden Barat dan India kurang sesuai dan sukar untuk mengkonsepsikan konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu yang jelas berteraskan kepada dua nilai yang utama iaitu kemelayuan dan keislaman. Terdapat juga kecenderungan dalam kalangan sarjana terdahulu menggunakan idea *Struktural* dan ada pula yang berpegang semata-mata kepada unsur puitika Melayu. Terdapat juga para sarjana dan pengkaji Melayu di Nusantara yang memperkaitkan konsep keindahan dengan Islam sebagaimana yang dikemukakan oleh Abdul Hadi W.M. (2000), Mohd Kamal Hassan (1981), Mohd Affandi Hassan (1992), Shafie Abu Bakar (1997) dan lain-lain namun, perkaitan yang dibincangkan bersifat umum tanpa memberikan panduan yang metodologi. Shafie Abu Bakar ada melakukannya dalam kerangka idea *pengindahan dan penyempurnaan* manakala Mohd Affandi Hassan menyebutkan dalam kerangka *pendidikan estetika dalam pendekatan tauhid*. Selain itu, sumber yang dijadikan rujukan para ilmunan bagi memahami dan menteorikan makna keindahan juga harus dinilai semula. Berasaskan definisi yang diberikan oleh sarjana Barat tentang keindahan dan estetik secara jelas menunjukkan rujukannya yang logik dengan diberikan formula-formula struktural, tekstual, *taste* dan pengalaman manusia.

Manakala dalam kalangan ilmunan Muslim, sumber rujukan untuk memahami makna keindahan datangnya daripada sumber al-Quran dan al-Hadis. Inilah yang diberikan oleh al-Ghazali, Seyyed Hossein Nasr dan Shafie Abu Bakar, Abdul Hadi, Hamka, Haron Din dan lain-lain. al-Ghazali merujuk surah *an-Nur* bagi menjelaskan konsep keindahan. Beberapa tokoh lain merujuk kepada hadis yang diriwayatkan oleh Muslim yang bermaksud `Sesungguhnya Allah itu Indah dan Dia suka kepada keindahan`. Keindahan Allah SWT bertaut erat dengan beberapa nama Allah seperti *al-Jamal, al-Nur, al-Quddus, al-Hamiid, al Barr* dan *al Badii*'. Maksud *al-Jamal* mendokong suatu makna yang komprehensif tentang sifat, nilai dan status keindahan yang tiada tolok bandingnya. Istilah *al-Jamal* sering digunakan oleh ahli sufi aliran *Wahdatul Wujud* terutama Abd al-Karim al-Jili yang memandang keindahan dalam sebagai keindahan Ilahi, manakala konsep keindahan luaran sebagai keindahan fizikal.

Sumber al-Quran dan al-Hadis merupakan sumber rujukan paling autoriti, paling benar dan tiada keraguan. Pada al-Quran dan al-Hadislah yang paling wajar untuk dirumuskan formula atau asas pembinaan teori bagi memahami fenomena estetik dalam teks kesusasteraan.

BERFIKIR TENTANG MATLAMAT KESUSASTERAAN

Keindahan yang menjadi teras estetik teks kesusasteraan ialah keindahan yang dapat mewujudkan dalam kesedaran pembaca tentang peringatan-peringatan Allah S.W.T. dalam al-Quran yang berkait dengan persoalan akidah, syariat dan akhlak. Puncak daripada kesedaran itu ialah pembaca menyedari hakikat keindahan hakiki iaitu keindahan yang menjadi sumber kepada segala keindahan manifestasi. Keindahan dalam konteks ini, tidak sekadar hiasan pada binaan struktur atau jalinan gaya bahasa semata-mata. Keindahan seumpama ini adalah keindahan yang diagungi oleh para estetik Barat yang melihat estetik itu dalam jujuk-jujuk yang tersendiri yang hanya bertujuan untuk mengagungkan nilai estetik itu semata-mata, serta terpisah dari keindahan yang menyedarkan manusia pada hakikat sebenar keindahan itu.

Keindahan dalam gaya bahasa tidak bermakna selagi ia tidak dihubungkan dengan keindahan hakiki yang tergambar daripada firman Allah dan juga hadis nabi yang mengandungi perutusan-perutusan agama. Sumber tempat menyandarkan keindahan ini ialah al-Quran dan hadis itu sendiri. Di dalam al-Quran tersedia pelbagai gaya bahasa kiasan yang terkandung pula di dalam gaya kiasan itu peringatan-peringatan Allah untuk hamba-hamba-Nya. Allah S.W.T. berfirman dalam Surah *Az-Zumar* ayat 27, bermaksud;

'Sesungguhnya Kami adakan beberapa contoh (perumpamaan) bagi manusia dalam al-Quran ini, mudah-mudah mereka menerima peringatan.'

Pernyataan ini bersandarkan pada firman Allah S.W.T. dalam al-Quran. Contohnya firman Allah S.W.T. dalam Surah *al-Fajr*, ayat 18-22, bermaksud;

Dan (memperhatikan) langit bagaimana ia ditinggikan

Dan (memperhatikan) gunung-ganang bagaimana ia ditegakkan

Dan (memperhatikan) bumi bagaimana ia didatarkan

*Maka berilah (mereka) peringatan, engkau hanya memberi peringatan
Engkau bukan memaksa mereka.*

Maksud firman Allah S.W.T. dalam ayat 18-22 Surah *al-Fajr* ini menunjukkan unsur keindahan gaya bahasa yang tinggi berkaitan dan bersepadu dengan beberapa unsur bahasa seperti pengulangan, keragaman rima akhir dan metafora. Serta terhubung secara langsung dengan peringatan daripada Allah. Di sini, tergambar suatu jalinan kesepaduan pelbagai unsur gaya bahasa dengan perutusan kepada Rasulullah S.A.W. supaya menyampaikan peringatan kepada manusia tentang berita gembira dan berita buruk dari Allah S.W.T. Malah, dalam konteks ayat tersebut, jelas menunjukkan bahawa keindahan gaya bahasa bukanlah

matlamat, sebaliknya perutusan itulah yang menjadi terasnya. Contoh ayat di atas juga jelas dapat dibuktikan bahawa keindahan pada gaya tidak terpisah daripada keindahan dalam perutusan. Oleh kerana itu, peringatan tergambar dalam nada yang harmoni dan lembut tetapi mengesankan hati dan akal manusia terhadap akibat-akibat melanggari peringatan Allah S.W.T.

Nabi Adam A.S. Sumber Memahami Makna Keindahan

'Sesungguhnya Kami ciptakan manusia dengan sebaik-baik bentuk'.

(Surah *at-Tin*, ayat 4)

'Sesungguhnya telah Kami muliakan Bani (anak-anak) Adam dan Kami angkut mereka dengan kenderaan di darat dan di laut serta Kami beri rezeki mereka dengan sebaik-baik dan Kami lebihkan mereka dari kebanyakan makhluk yang Kami jadikan dengan kelebihan (yang sempurna)'.

(Surah *Al-Israak*, ayat 70)

Nabi Adam a.s. ialah makhluk manusia pertama diciptakan Allah S.W.T. yang dibekalkan akal dan ilmu. Kisah penciptaan Nabi Adam a.s. banyak dikisahkan dalam al-Quran, Hadis dan juga buku-buku sejarah Islam. Dua petikan maksud firman Allah SWT di atas memberitahu tentang penciptaan Nabi Adam a.s. sebagai penciptaan yang sebaik-baiknya dan kelebihannya (kesempurnaan) berbanding dengan makhluk-makhluk yang lain. Adam diciptakan daripada tanah manakala iblis diciptakan daripada api dan malaikat diciptakan daripada cahaya. Dalam hal penciptaan manusia ini, Haron Din, *et al* (1997) menjelaskan bahawa kejadian manusia adalah sebaik-baik dan seindah-indah kejadian, iaitu keindahan yang teradun daripada unsur jasmani dan rohani. Unsur jasmani manusia (*al-Khalaq*) meskipun indah, namun keindahan itu tidak sempurna kerana itu ia perlu kepada penyepaduan dengan unsur rohani (*al-Khuluq*), supaya ia benar-benar menepati dengan *'fi ahsanitaqwim'* dalam sebaik-baik kejadian. Berdasarkan kepada hakikat kejadian manusia ini, membuktikan proses kesempurnaan dan kemantapan boleh berlaku atau dilakukan secara menyepadukan beberapa unsur menjadi satu yang mantap. Selanjutnya Haron Din menyebutkan;

Walaupun manusia dicipta daripada dua unsur yang berbeza dan bercanggah, tetapi dengan kekuasaan Allah yang memiliki unsur-unsur dan undang-undangnya telah mencantumkan (menyepadukan-pengkaji) kedua-dua unsur tersebut dalam satu kejadian yang dinamakan manusia. Kegiatan kedua-dua unsur tersebut hanya akan dapat melukiskan 'ciptaan' seni hidup yang indah dan bernilai jika berpandukan acuan yang ditentukan oleh Maha Penciptanya.

(Haron Din, *et al*,1997:8)

Kesempurnaan kejadian manusia merupakan manifestasi keindahan hakiki bersumberkan keindahan Allah S.W.T. Manusia sebagai makhluk ciptaan yang paling indah (sempurna) ditunjuki Allah S.W.T. kepada manusia bahawa kesempurnaan (keindahan) itu terhasil daripada satu proses kesepaduan. Hal ini juga menjelaskan, keindahan tidak berdiri dan terbangun atas satu unsur sahaja, melainkan terikat kepada keperluan kepada unsur lain. Demikian sifat sesuatu yang diciptakan Allah S.W.T. Oleh kerana itu, keindahan lahiriah yang ditanggapi dan dinikmati oleh manusia dalam alam maknawi masih dan tetap terkait dengan sumber keindahan yang asal.

Berasaskan keterangan al-Quran dan Hadis serta pandangan ulama, dapat diletakkan suatu keyakinan bahawa sumber rujukan paling utama bagi memahami makna keindahan dan cara bagaimana keindahan itu terhasil sewajarnya dirujuk pada sifat luaran dan dalaman Nabi Adam a.s. serta proses penciptaannya. Sifat luaran, dalaman dan proses penciptaan ini adalah suatu ciri yang mencerminkan dan mendeskripsi hakikat makna keindahan. Meneliti hakikat kewujudan Nabi Adam a.s. dan proses penciptaannya, makalah ini merumuskan empat perkara penting, iaitu;

- a. Nabi Adam a.s. merupakan puncak keindahan di peringkat alam duniawi
- b. Penciptaannya berlaku berasaskan proses penyepaduan.
- c. Hakikat penciptaannya berkait langsung dengan alam dunia yang diletakkan padanya tugas kepimpinan dan amanah.
- d. Hakikat penciptaannya berkait langsung dengan ketetapan Allah S.W.T. sepertimana yang tersebut dalam al-Quran untuk melantik khalifah di dunia.

Keadaman Teks Kesusasteraan

Keindahan seperti yang disebutkan pada awal kertas ini merupakan asas yang mengungguli karya kesusasteraan. Keindahan memiliki daya tarikan yang mendorong pembaca suka kepadanya. Manusia secara fitrahnya suka dan menggemari keindahan sesuai dengan fitrah kejadiannya yang indah dan sempurna. Keindahan ini menurut Muhammad Haji Salleh bersifat positif dan baik untuk pengarang dan khalayak, dan membantu manusia lebih nyaman dan lebih manusiawi (Muhammad Haji Salleh, 2000:234-5). Khalayak pembaca yang berhadapan dengan karya merupakan manusia yang menggemari keindahan. Keindahan dalam apa bentuk dan sifat dicintai oleh manusia tidak sekadar untuk memenuhi keinginannya yang menginginkan sesuatu yang indah, tetapi keindahan itu sebenarnya menjadi pendorong yang memandu gerak geri dan ilham manusia untuk bertingkah laku dengan tingkah laku yang baik-baik dan mulia.

Estetik merupakan satu-satunya unsur yang mengungguli dan menzahirkan makna keindahan. Dalam teks kesusasteraan unsur estetik terungkap dalam bahasa yang digunakan dan perutusan atau mesej yang hadir secara tersirat. Bahasa tampak indah dan menarik perhatian pembaca kepadanya kerana daya tarikan

estetiknya. Unsur estetik inilah juga meruntun inti kesusasteraan. Jelasnya teks kesusasteraan memiliki keserasian dengan ciri-ciri keadaman yang dapat menjelaskan dan mendeskripsi makna keindahannya. Selain itu, perutusan atau mesej dilihat sebagai keindahan dalaman yang dilihat secara terkait dengan fungsi-fungsi kerohanian dan realiti. Di sini dapat dikaitkan ciri-ciri fizikal dan rohaniah Nabi Adam a.s. sebagai asas untuk memahami ciri-ciri keindahan teks kesusasteraan.

Ciri-Ciri Keadaman Teks Kesusasteraan

Berasaskan pada keterangan tentang proses penciptaan Nabi Adam a.s., secara umum dapat difahami aspek-aspek yang mencirikan sifat indah Nabi Adam a.s. sebagai satu ciptaan Allah S.W.T. yang paling sempurna sebagaimana yang ditunjukkan dalam Jadual 1.

Mengamati aspek-aspek yang memberi sifat indah pada Nabi Adam a.s. seperti yang ditunjukkan dalam Rajah 1, maka dapat dibuktikan padanan keserasian ciri-ciri tersebut dengan aspek-aspek yang mencirikan sifat estetik teks kesusasteraan. Aspek-aspek yang mencirikan sifat estetik teks kesusasteraan ditunjukkan dalam Rajah 2 di bawah;

Nabi Adam a.s. bukan sekadar makhluk manusia berilmu dan berfikiran yang paling sempurna ciptaan Allah S.W.T, tetapi pada Nabi Adam a.s. juga dapat diambil daripadanya suatu rujukan bagi memahami erti keindahan dari sudut unsur dan proses penciptaan serta perkaitan penciptaannya dengan fungsi yang ditetapkan Allah S.W.T. menjadi khalifah di muka bumi. Memahami dan mengamati proses ciptaan Adam a.s. ini maka tergambar suatu kesepaduan proses yang dapat memahami makna keindahan. Dengan kata lain, untuk memahami makna keindahan maka pembaca secara langsung dapat merujuk indikasinya pada proses kejadian Adam a.s. Keindahan dalam keadaan ini menampakkan dua asas pencernaannya iaitu (1) kesepaduan dan (2) perkaitan.

Jadual 1: Aspek yang mencirikan Sifat indah Nabi Adam a.s.

Asas	Ciri	Deskripsi
Hasil/ciptaan	Diciptakan	Pencipta (Allah SWT)
Unsur	Ketuhanan Kenabian Kemanusiaan	Roh Pemimpin/khalifah di muka bumi Akal, nafsu
Proses kejadian	Kesepaduan	Unsur fizikal dan dalaman: 1) Tanah 2) Roh 3) Ilmu

Fungsi	Perkaitan	Berkait dengan tujuan penciptaannya: 1) Abdikan diri/sembah Allah 2) Realiti kewujudan alam dunia
		Kenabian: 1) menyampaikan perutusan Allah

Jadual 2: Aspek yang mencirikan sifat estetik teks kesusasteraan

Asas	Ciri	Deskripsi
Hasil/ciptaan	Diciptakan	Pengarang/Penulis/Penyair
Unsur	Agama keduniaan Kemanusiaan	ketuhanan hal-hal kemasyarakatan pemikiran,nilai-nilai
Proses kejadian	Kesepaduan	Unsur fizikal dan dalaman: 1) gaya bahasa/bentuk/teknik 2) idea/permikiran 3) ilmu yang disampaikan
Fungsi	Perkaitan	Berkait dengan tujuan penciptaannya: 1) Fungsi kreatif seniman 2) Fungsi kesasteraan
		1) menyampaikan perutusan /mesej

Memahami Makna Keindahan Dalam Teks Kesusasteraan Berasaskan Idea Kesepaduan Dan Perkaitan

Konsep *Estetika bersepadu* bertunjangkan pada keunggulan sifat sempurna (indah) Nabi Adam a.s. yang diciptakan Allah S.W.T. serta keunikan proses penciptaannya. Konsep ini yang mempercayai bahawa estetik merupakan aspek penting yang mengungguli keindahan dan kekuatan sesebuah karya kesusasteraan, sebagai sifat indah Nabi Adam a.s. sebagai ciri keunggulannya berbanding dengan makhluk yang lain. Keindahan dalam teks ini tercerna hasil daripada proses kesepaduan beberapa unsur yang membina teks tersebut iaitu gaya bahasa, pemikiran dan perutusan sebagaimana proses penciptaan Nabi Adam a.s. Hasil kesepaduan unsur-unsur inilah yang menjadikan teks kesusasteraan bernilai dan bermakna di sisi agama dan estetika. Kesepaduan di antara unsur-unsur ini juga dapat menggambarkan dan melahirkan keyakinan dalam penghayatan pembaca tentang keluhuran dan kebergunaan karya kesusasteraan dalam kehidupan manusia. Penghasilan sesebuah teks kesusasteraan juga berkait dengan tujuan pengarang untuk menyampaikan pemikiran, mesej dan pengajaran kepada pembaca. Aspek perkaitan yang dapat disejajarkan dengan perkaitan penciptaan Nabi Adam a.s. dengan tugas yang akan dilaksanakannya sebagai khalifah di muka

bumi. Nabi Adam a.s. dan Rasul-Rasul selepasnya menjalankan tugas menyampaikan perutusan Allah S.W.T. kepada seluruh umat manusia.

Kesepaduan

Kesepaduan adalah proses yang dapat menunjukkan pertalian hubungan unsur-unsur tekstual yang membina makna teks. Aspek yang bersepadu meliputi unsur dalaman (idea/ pemikiran dan perutusan/mesej) dan unsur-unsur lahiriah teks (bahasa, bentuk, teknik, struktur). Memahami makna teks dari sudut kesepaduan ini sejajar dengan pandangan al-Faruqi yang menjelaskan, sifat kesusasteraan Islam tergambar dalam gabungan isi kandungan yang luhur dengan bentuk yang luhur (Mohd Affandi Hassan, 1992:13). Bererti, keindahan tidak berupaya menampilkan sifatnya secara `solo` tanpa mengambil kira persoalan perutusan yang terkandung di dalam teks. Keindahan dalam konteks ini tidak bersifat autonomus, sebaliknya bersepadu dengan aspek lain seperti bentuk, bahasa dan perutusan untuk menampilkan sifat indah yang menyeluruh itu. Al-Ghazali menyebutkan, keindahan alam semula jadi merumuskan bahawa Tuhan yang menciptakannya adalah Tuhan yang indah (Hamidah Abdul Hamid, 1995:25). Keindahan alam tidak wujud sendiri dan tidak bersifat autonomus melainkan berkait langsung dengan sifat indah Tuhan.

Salah satu manifestasi keindahan Allah S.W.T. ialah keindahan pada bahasa al-Quran yang mengandungi pokok pengajaran Islam dalam aspek kehidupan manusia yang meliputi bidang akidah, syariat dan akhlak. Al-Quran yang memiliki keindahan pada bahasa dan isi itu diturunkan kepada manusia untuk dijadikan petunjuk kehidupan di dunia dan di akhirat menerusi gaya kiasan yang indah sesuai dengan fitrah kejadiannya.

Firman Allah S.W.T. bermaksud;

`Allah telah menurunkan sebaik-baik perkataan (iaitu) kitab yang serupa (keindahan ayat-ayatnya) lagi didua-duakan (diulang-ulang membacanya) oleh kerananya menggeletar kulit orang-orang yang takut kepada Tuhannya, kemudian menjadi lembut kulit dan hati mereka untuk mengingati Allah. (Kitab) itulah petunjuk Allah, dia tunjukki dengan siapa yang kehendaki-Nya. Dan dengan siapa yang disesatkan Allah, maka tidak adalah baginya orang yang menunjukki`

(Surah Az-Zumar, Ayat 23)

Dari satu sudut aqidah, estetik bahasa al-Quran adalah suatu bentuk estetik manifestasi Allah S.W.T. yang menyampaikan peringatan-peringatan dengan gaya yang indah berhikmah. Terdapat kisah-kisah sejarah di dalam al-Quran, tetapi bukannya kisah-kisah yang bersifat nostalgia. Ianya merupakan kisah-kisah yang mendokong makna untuk kehidupan manusia sepanjang zaman. Mahmud Yunus (1983), menyebutkan kisah-kisah di dalam al-Quran bukan seperti cerita-cerita

biasa melainkan untuk mengambil iktibar dan pengajaran dari sejarah umat terdahulu.

Jelasnya, bahasa yang indah (elok) tidak hanya menampakkan keindahan harfiah struktur bahasa itu, tetapi juga memperlihatkan keindahan dalam perutusan agama yang bersumber dari salah satu manifestasi keindahan Allah S.W.T. Abu Hassan Abdul (2007) dalam kajian di peringkat ijazah kedoktoran menggunakan sandaran agama dalam kerangka strategik *retorik Melayu*. Beliau memanfaatkan unsur-unsur bahasa dalam bidang retorik Barat dengan strategik retorik al-Quran untuk menjelaskan strategik retorik Melayu menerusi model *Retorik Peluasan* yang dibina bagi menganalisis strategik retorik dalam karya Hamka dan Shahnnon Ahmad. Kerangka Strategik *Retorik Peluasan* yang menggabungkan strategik al-Quran, Barat dan Melayu menunjukkan konsep keindahan yang terbina dalam karya kesusasteraan tidak bergantung hanya kepada satu elemen retorik. Malah Abu Hassan membuktikan strategik dalam karya sastera Melayu perlu disepadukan dengan strategik retorik yang berpandukan al-Quran (Islam).

Berbeza dengan konsep estetik Barat yang dibicarakan dalam disiplin estetika moden hanya mementingkan konsep estetika berasaskan kualiti estetik sematamata. Kualiti estetik yang dimaksudkan ialah kualiti yang dialami oleh pembaca/penonton ataupun disebut kualiti subjektif (Sohaimi Abdul Aziz, 1998:27). Kefahaman terhadap konsep keindahan dalam era estetik moden berbeza dengan kefahaman terhadap konsep tersebut pada peringkat awal. Perkembangan baharu dalam abad ke-18 juga menyaksikan perubahan dalam tanggapan ahli teori estetik dan bidang tumpuannya. Menurut McCormick (dlm. Sohaimi Abdul Aziz, 1998) tumpuan penilaian estetik beralih daripada objek kepada subjek dengan penjurusan yang lebih spesifik aspek sikap estetik, kesedaran estetik, ketidak-pentingan, persepsi estetik dan kesedaran estetik. Dari perspektif ini, teori keindahan dan teori estetik tidak lagi sama, sebaliknya mendokong kefahaman dan ruang tumpuan penilaian yang berbeza, meskipun kedua-duanya masih terikat dengan bidang falsafah.

Pemencilan aspek keindahan daripada aspek keagamaan amat ketara dalam falsafah estetik Barat. Ini dapat dilihat pada idea-idea ahli falsafah Scott David Hume (1711-1776) dan ahli falsafah Jerman Immanuel Kant (1724-1804) yang lebih memberi perhatian pada persoalan *taste* (rasa) dalam memahami estetik seni.

Dengan peralihan kasus penilaian estetik daripada objek kepada subjek, menjelaskan lagi penolakan ahli teori estetik moden Barat terhadap peranan objek sebagai sumber estetika. Tanggapan ini berbeza dengan pandangan al-Ghazali yang percaya bahawa setiap objek atau fenomena mempunyai ciri-ciri keindahannya yang tersendiri (Hamidah Abdul Hamid, 1995:29). Malah, al-Ghazali menghubungkan keindahan objek ini dengan kualiti dalaman manusia yang mencipta objek-objek tersebut. Alam semulajadi juga merupakan objek yang memiliki nilai keindahan. Al-Ghazali juga menyifatkan keindahan yang tidak ada hubungannya dengan Tuhan adalah fenomena imaginasi yang tidak benar.

Pernyataan al-Ghazali ini bertepatan dengan maksud hadis Rasulullah;

`sesungguhnya Allah tidak melihat kepada rupa paras, sebaliknya melihat kepada hati dan budi pekertimu`

Dalam konteks agama Islam, keindahan alam semulajadi adalah suatu refleksi dan manifestasi keindahan Allah S.W.T. yang menciptanya (keindahan). Keindahan yang hadir pada objek atau dipersepsi oleh subjek tidak dapat dipisahkan hubungannya dengan Tuhan. Hubungan inilah menjadi asas kepada konsep *Estetika Bersepadu* yang mengkonsepsi keindahan bermakna di sisi agama. Dengan perkataan lain, nilai estetika tidak lagi bermakna apabila terpisah atau terputusnya hubungan nilai estetika dengan nilai-nilai keagamaan.

Konsep *Estetika Bersepadu* menerima kepercayaan bahawa objek seni termasuk karya kesusasteraan adalah sumber yang memancarkan nilai estetik. Terdapat beberapa kasus yang menjadi medan terpancarnya estetika di dalam karya kesusasteraan seperti gaya bahasa, pemikiran, perutusan dan teknik. Keindahan tersurat dapat dianalisis pada gaya bahasa dan teknik, manakala keindahan tersirat dapat dianalisis pada pemikiran pengarang/ penyair dan perutusan yang disampaikan. Konsep keindahan tersurat dan tersirat ini sejajar dengan tanggapan al-Ghazali yang menyatakan bahawa keindahan alam syahadah (tersurat) dapat dipersepsikan oleh pancaindera yang lima. Keindahan ini dapat dialami oleh sesiapa sahaja, malah sesiapa yang tidak mempercayai wujudnya Tuhan juga boleh mengalami perasaan dan pengalaman ini. Manakala keindahan dalaman hanya dapat dipersepsikan oleh mata hati manusia sahaja (Hamidah Abdul Hamid, 1995:28).

Keindahan dalaman yang dimaksudkan oleh al-Ghazali ialah keindahan yang *tersirat*, yang wujud dalam bentuk abstrak. Keindahan ini memerlukan kaedah pengapresiasian yang dapat menembusi ruang transendental dengan menghubungkan maklumat dalam bentuk nyata dengan maklumat dalam bentuk abstrak. Islam memberi keutamaan yang lebih kepada aspek keindahan yang tersirat berbanding keindahan yang tersurat. Rupa paras, warna kulit dan kekayaan bukannya indeks yang menentukan tahap keindahan pada diri seseorang, sebaliknya, nilai-nilai peribadi dan akhlak menjadi indeks yang lebih diutamakan. Dari sudut ini, konsep keindahan dari perspektif Islam juga membawa maksud kebaikan dan keelokan. Keindahan, kebaikan dan keelokan seumpama ini dijelaskan oleh al-Ghazali sebagai bersumberkan kepada sifat Tuhan dan keindahan atau kebaikan dalaman itu tadi memimpin para seniman kepada kasih dan sayangnya kepada Tuhan (Hamidah Abdul Hamid, 1995:30). Keindahan atau kebaikan dalaman ini dianggap oleh al-Ghazali sebagai keindahan yang sebenar. Pandangan al-Ghazali sejajar dengan sabda Rasulullah S.A.W. dalam sebuah hadisnya yang bermaksud;

`Kebaikan itu ialah elok budi pekerti. Dan dosa itu ialah apa yang tergetar dalam diri engkau dan engkau benci bahawa dilihat oleh manusia kepadanya`

(Riwayat Al-Nawawi. Dlm. *Hadis 40*,1992:304)

Imam al-Nawawi dalam syarahnya berkaitan hadis di atas menghubungkan kebaikan dengan *kebajikan*. Kebajikan ini tergambar dan terlaksana dalam dua hubungan iaitu hubungan manusia sesama manusia dan hubungan manusia dengan Allah S.W.T. Dalam konteks hubungan manusia dengan Allah S.W.T., kebajikan secara khususnya berkait dengan makna melaksanakan segala amal taat sama ada dari sudut zahir mahupun batin sesuai dengan ajaran Islam. Kedua-dua jenis kebajikan ini menurut al-Nawawi merupakan kebaikan. Kebaikan menurut Rasulullah S.A.W. pula ialah keelokan budi pekerti.

Keelokan budi pekerti bermaksud mengerjakan sesuatu yang ditentukan atau disukai atau yang sesuai dengan ibadat dan fikiran, tetapi tidak bertentangan dengan petunjuk agama (Mustafa `Abdul Rahman, 1992:306). Penjelasan ini menunjukkan, Islam lebih mementingkan keindahan yang tersirat, tetapi tidak menolak keindahan yang tersurat selagi ianya tidak bertentangan dengan ajaran agama. Menurut Abdul Hadi W.M. (2000:338), Islam adalah agama yang penuh keterbukaan. Sudah lama unsur-unsur kebudayaan luar itu mendapat ruang dan bergerak bebas dalam tradisi Islam yang berteraskan tauhid. Tegas Abdul Hadi lagi;

Terhadap unsur-unsur yang membawa kepada syirik, nihilisme, pemujaan suatu kelas sosial, suku atau ras tertentu, fetisyisme palsu, hedonisme material, pemutar belit sejarah wahyu dan kenabian, pengingkaran terhadap hal-hal yang bersifat metafisis dan eksatologis, jelas tidak akan diterima.

(Abdul Hadi W.M., 2000:338-339)

Pernyataan Abdul Hadi menunjukkan elemen-elemen daripada luar Islam masih boleh diterima pakai dengan syarat disepadukan dengan ajaran-ajaran pokok Islam yang berteraskan tauhid.

Berbeza dengan pandangan Aquinas yang membezakan kebaikan dengan keindahan. Menurut Aquinas, kebaikan berhubung dengan kehendak (*desire*) dan deria (*sense*) untuk menjejaki nilai ini ialah cita rasa seni (*taste*) dan bau (*smell*), manakala keindahan dikaitkan dengan sesuatu yang menggembirakan (Sohaimi Abdul Aziz, 1998:29). Pandangan Aquinas ini menjadi asas estetik moden yang memisahkan bukan sahaja nilai keindahan dengan kebaikan, tetapi juga dengan nilai yang lain.

Keindahan pada gaya bahasa tergambar dalam bentuk luaran pada unsur-unsur bahasa yang digunakan. Keindahan tersurat boleh dikatakan sebagai kualiti estetik yang terkesan pada penggunaan gaya bahasa. Gaya bahasa, khususnya gaya bahasa kiasan mencerminkan secara mekanis salah satu jenis kualiti dan kuantiti estetik dalaman sesuatu teks kesusasteraan. Kualiti estetik dapat ditanggapi dan dipersepsi pada kesan yang dihasilkan oleh kesepaduan sejumlah kuantiti gaya

bahasa. Kuantiti gaya bahasa dapat dirujuk pada unsur-unsur tertentu yang mewakili jenis bahasa yang digayakan, seperti gaya perbandingan, gaya kiasan, gaya pengorangan, metafora, alusi dan lain-lain lagi.

Islam meletakkan daya kreativiti manusia berlandaskan agama sebagai sumber yang mendatangkan makna. Penyair terkait dalam soal kewujudan makna keindahan dari sudut pengalihan pemikiran yang mengunjurkan perutusan. Perutusan ini pula seharusnya mengesankan pengajaran agama. Pengarang/penyair adalah pihak yang terlibat secara langsung dalam perkaitan ini. Oleh kerana itu, keperibadian pengarang/ penyair semestinya menjadi latar pewarian sumber keindahan dalam aspek pemikiran dan perutusan.

Namun begitu, daya kreativiti itu tidak bersifat autonomi sebaliknya berkait secara tuntas dengan ketentuan Tuhan. Bermakna, setiap perlakuan manusia, termasuk pengarang/penyair (dalam kerja-kerja penulisan) tidak terelak daripada bersandar kepada agama, kerana penentuan akhir atas apa yang ditulis dan difikirkan oleh penulis terangkum dalam qada dan takdir Tuhan juga. Manusia melakukan sesuatu dengan pilihannya, potensi kreatifnya dan ketentuan (takdir) Allah S.W.T.

Keindahan *tersurat* menampilkan unsur-unsur atau nilai keindahan yang umum, yakni yang boleh dipandang, dibaca dan diukur secara mekanis. Keindahan ini merupakan keindahan yang paling asas dan universal sifatnya. Ia merupakan peringkat keindahan paling rendah. Dalam karya puisi, keindahan tersurat dapat dipersepsi dan dihuraikan berdasarkan makna tidak langsung menerusi gaya bahasa yang digunakan. Gaya bahasa merupakan unsur asas penting yang menampilkan raut wajah luaran bahasa puisi yang indah dan dapat mendorong fikiran dan minat pembaca menerokai ruang abstraksi dan menikmati keindahan karya. Menurut Goethe (Dlm. Rahman Shaari,1992) gaya bahasa merupakan prinsip karya yang tertinggi dan aktif, dan dengannya penulis dapat menembusi dan membuka bentuk dalaman subjeknya. Pandangan Goethe menggambarkan, aspek gaya bahasa menjanggi kekuatan sesebuah karya.

Meskipun Goethe berpendapat bahawa gaya bahasa merupakan prinsip terpenting dan tertinggi dan aktif, namun dalam konsep *Estetika Bersepadu*, ketinggian gaya bahasa tidak semata-mata berdiri atas sifatnya semata-mata, tetapi berpadu erat dengan pemikiran dan perutusan. Keindahan gaya bahasa bentuk tersurat ditandai dengan kehadiran unsur-unsur gaya kiasan. Daripada gaya kiasan inilah pemikiran penyair dan perutusan dapat dipersepsi dan ditafsirkan. Keindahan yang terkesan pada penggunaan gaya bahasa kiasan menggambarkan idea atau gagasan pemikiran pengarang/penyair itu sendiri kerana pemilihan gaya yang menimbulkan kesan keindahan itu dibuat atas kesedaran estetikanya. Kerana itulah, keindahan yang tergambar bukan setakat pada gaya tetapi jauh menjejak dasar pemikiran pengarang/penyair serta perkaitannya dengan perutusan serta kebenaran.

Konsep *Estetika Bersepadu* percaya bahawa keindahan yang terjelma dalam penggunaan gaya dan pemikiran penyair dimaknakan lagi dengan perutusan yang ingin disampaikan kepada khalayak. Menurut Othman Puteh (2004), seseorang

pengarang mengarang kerana ada sesuatu yang ingin disampaikan. Dengan itu, penyair tidak sekadar menampilkan kebijaksanaannya dalam *stail* mengarang, tetapi juga kebijaksanaan dalam menyampaikan perutusan kepada pembaca. Jelasnya, pengetahuan tentang keindahan *stail* sangat penting sebagai asas kepada pengetahuan yang lebih khusus pada peringkat *keindahan bermakna*.

Perkaitan

Nabi Adam a.s. yang diciptaan Allah S.W.T. atas maksud untuk dijadikan khalifah di muka bumi. Dengan maksud ini bermakna Nabi Adam a.s. melaksanakan tugas kerasulannya menyampaikan perutusan Allah kepada manusia di dunia. Penciptaan Adam a.s. tidak tamat dengan zahirnya dirinya sebagai makhluk manusia yang berikan roh daripada Allah S.W.T., tetapi penciptaannya itu berkait secara langsung dengan tugas kerasulan dan kekhalfahan di muka bumi. Tugas ini adalah sesuatu yang benar berkait dengan realiti kebenaran Kehendak Allah SWT dan berkait dengan realiti dunia tempat Nabi Adam a.s. dipertanggungjawabkan amanah.

Referensi perkaitan ini secara perbandingannya dapat dikiasakan dengan fungsi teks kesusasteraan yang tidak semata-mata dihasilkan pengarang untuk mengangkat nilai kesusasteraan, sebaliknya terkait dengan peranannya membawa idea/pemikiran pengarang kepada pembaca. Justeru, teks kesusasteraan membawa bersamanya suatu perutusan daripada `pencipta` (pengarang) dengan tujuan agar perutusan itu memberi manfaat kepada kesejahteraan manusia.

Teras teoretikal *Estetika Bersepadu* ialah *keindahan yang bermakna* di sisi kebenaran. Keindahan teks terbahagi kepada dua iaitu keindahan luaran yang meliputi estetik bahasa yang tergambar pada penggunaan unsur-unsur dan gaya bahasa serta penyampaian bahasa. Kedua, keindahan dalaman yang meliputi estetik perutusan yang tergambar pada pemikiran pengarang/penyair yang sejajar dengan kebenaran. Kebenaran yang dimaksudkan ini ialah kebenaran yang selari dengan ajaran agama Islam dan kebenaran yang sejajar dengan realiti.

Kebenaran adalah teras penting *Estetika Bersepadu*. Teks kesusasteraan seharusnya mendokong kebenaran di sisi agama dan di sisi realiti. Ini bermakna teks kesusasteraan bukan semata-mata imaginasi atau fantasi kosong pengarang, sebaliknya ia sebuah wadah ilmu, dakwah dan pengajaran untuk membawa manusia kepada kebenaran agama dan realiti. Teks kesusasteraan dalam apa juga keadaan sentiasa mempunyai hubungan bermakna dengan Pencipta-Nya, keperibadian pengarang/penyair, ajaran agama dan realiti. Jelasnya, teks kesusasteraan sebagaimana sifat dan fungsi Nabi Adam a.s. tidak bersifat autonomi, sebaliknya berkait dengan fungsi menyampaikan perutusan Allah S.W.T. kepada umat manusia.

KESIMPULAN

Estetika teks kesusasteraan adalah kualiti keindahan yang terhasil daripada proses kesepaduan gaya bahasa, idea, pemikiran dan perutusan yang menampakkan rupa bentuk *stail* keilmuan dalam kepengkaryaan. *Stail* ini berkait pula dengan kebenaran agama dan kebenaran realiti kehidupan tempat di mana teks itu dizahirkan. Estetika dalam konsep *Estetika Bersepadu* bukan sekadar kualiti keindahan yang menyentuh rasa dan pengalaman, tetapi melewati daerah keimanan dan kebenaran di sisi agama. Ini pandangan baharu yang boleh diberi pertimbangan bagi memahami makna keindahan dalam amalan kritik terhadap teks kesusasteraan Melayu.

RUJUKAN

- Al-Quran dan terjemahannya*. (1428 H). Cetakan Kerajaan Arab Saudi.
- A.Teeuw. (1995). *Sastera dan Ilmu Sastera: Pengantar Teori Sastera*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Hadi W.M.. (2000). *Cakrawala Estetik dan Budaya*. Jakarta: Pustaka Firdaus.
- Abul Fidaa' Ismail bin Katsir al-Quraisy. (2004). *Kisah Para Nabi: Teladan bagi Orang Berakal*. (Terjemahan). Kuala Lumpur: Darul Fajr Sdn. Bhd.
- Adib Bisri Musthofa. (1999). *Tarjamah Shahih Muslim*. (Jilid 1). Kuala Lumpur: Penerbit Victory Agencie.
- Braginsky. V.I. (1993). *The System of Classical Malay Literature*. Leiden: KITLV Press.
- Braginsky. V.I. (1994). *Erti Keindahan dan Keindahan Erti dalam Kesusasteraan Melayu Klasik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Braginsky. V.I. (2000). `Perpaduan Etika dan Estetik Sastera di dalam Hikayat Melayu zaman Islam`. *Kertas kerja*. Seminar Teori Sastera Islam: Kaedah dan Penerapan. Hotel Renaissance, Palm Garden, Puchong. 26-28 September 2000.
- Gorys Graf. (2005). *Diksi dan Gaya Bahasa*. (Edisi ke-15). Jakarta: Penerbit PT Gramedia Pustaka Utama.
- Hamidah Abdul Hamid. (1995). *Pengantar Estetik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Haron Din, *et al.* (1997). *Manusia dan Islam*. (Jld Dua). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ismail Faruqi. (1980). *Islam and Culture*. Kuala Lumpur: Terbitan Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM).
- Mohd Affandi Hassan. (1992). *Pendidikan Estetika daripada Pendekatan Tauhid*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd Kamal Hassan. (1981). `Konsep keindahan dalam islam dan hubungannya dengan seni dan sastera`. *Jurnal islamiyyat*, Jilid 3/81. Bangi: Terbitan Fakulti Pengajian Islam UKM.
- Othman Puteh. (2004). *Panduan Menulis Cerpen*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rahman Shaari. (1993). *Memahami Gaya Bahasa*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- S.H.Nasr. (1989). *Falsafah Kesusasteraan dan Seni Halus*. (terj). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Sidi Ghazalba. (1977). *Pandangan Islam tentang Kesenian*. Kuala Lumpur: Penerbitan Pustaka Antara.
- Sohaimi Abdul Aziz. (1998). *Rasa-Fenomenologi: Penerapannya terhadap Karya A.Samad Said*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Townsend, D. (2001). *Aesthetics: Classic Readings from the Western Tradition*. United States of America: Wadsworth.
- Ungku Maimunah Tahi. (1999). `Persuratan baru oleh Mohd Affandi Hassan: Satu sambutan awal`. Kertas kerja. Kolokium Membina Teori Sastera Sendiri. Bahagian Teori dan Kritikan Sastera, Dewan Bahasa dan Pustaka. Hotel The Summit, Subang Jaya, Selangor. 6-8 Disember 1999.
- Yusuf al-Qardawi. (2000). *Islam dan seni* (terj). Bandung: Pustaka Hidayah

